

УЛОЖЕНКО В. М.,
старший викладач кафедри правового
регулювання економіки
(ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»)

УДК 378.014.552(477):005

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті проаналізовано сучасний стан правового забезпечення управління вищою освітою. Визначено рівень децентралізації системи управління вищими навчальними закладами, враховуючи повноваження органів управління, громадських організацій та безпосередньо навчальних закладів. Сформовано пропозиції щодо вдосконалення системи управління вищими навчальними закладами.

Ключові слова: вища освіта, вищі навчальні заклади, державне управління у сфері вищої освіти, децентралізація управління у сфері вищої освіти, автономія вищого навчального закладу.

В статье проанализировано современное состояние правового обеспечения управления высшим образованием. Определен уровень децентрализации системы управления высшими учебными заведениями, учитывая полномочия органов управления, общественных организаций и самих учебных заведений. Сформированы предложения по совершенствованию системы управления высшими учебными заведениями.

Ключевые слова: высшее образование, высшие учебные заведения, государственное управление в сфере высшего образования, децентрализация управления в сфере высшего образования, автономия высшего учебного заведения.

The article analyzes the current state of legal support of higher education. Defined current decentralization system of universities, including the powers of government, NGOs and educational institutions themselves. Formed proposals to improve the system of public administration of higher education institutions.

Key words: higher education, universities, public administration in higher education, decentralization of governance in higher education, autonomy of higher education.

Вступ. Одним із пріоритетних напрямів модернізації державного управління у сфері вищої освіти на сучасному етапі розвитку в контексті Закону України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. № 1556-VII в новій редакції [1] є розгортання процесів децентралізації в управлінні діяльністю вищими навчальними закладами як загальноєвропейської тенденції, пошук оптимального співвідношення між елементами централізації та децентралізації в управлінні вищою освітою з урахуванням національних особливостей. Так, з набуттям чинності 6 вересня 2016 р. указаним законодавчим актом пов'язуються очікування щодо подальшої децентралізації управління системою вищої освіти, розширення автономії вищих навчальних закладів, визнання ролі роботодавців, громадських організацій у визначенні перспектив подальшого розвитку вищої освіти, підвищення її якості, виходячи з потреб особи як здобувача вищої освіти, інтересів держави, територіальних громад і роботодавців. Передбачуваним результатом модернізації державного управління у сфері вищої освіти за цим напрямом має стати реальна розбудова державно-громадської моделі управління у сфері вищої освіти, започаткування створення якої у сфері освіти було проголошено ще в першому із трьох документів, які на сьогодні визначають стратегію розвитку національної освіти, – Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), затвердженій Постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896 [2].

Питання доцільності децентралізації в управлінні вищими навчальними закладами, її напрямів з урахуванням найкращих надбань у світовій практиці та специфіки національної системи вищої освіти останнім часом набули широкого обговорення серед науковців, керівників вищих навчальних закладів та представників органів державної влади. Зокрема, слід відмітити вагомий внесок у розвиток зазначеної проблематики С.К. Андрейчука, Л.М. Гриневич, І.О. Дегтярьової, Д.І. Дзвінчу-

ка, М.З. Згуровського, С.В. Краснякова, В.Г. Кременя, С.М. Квіта, О.Ф. Мельничук, В.В. Пашкова, О.В. Поступної, Р.В. Шаповала та ін. Однак, незважаючи на достатній інтерес громадськості до питань децентралізації управління у сфері вищої освіти, вважаємо за доцільне виявлення особливостей децентралізації управління вищими навчальними закладами України та проведення аналізу правових засад реалізації основних її напрямів.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасного стану правового забезпечення децентралізації управління у сфері вищої освіти в Україні та обґрунтування пропозицій щодо його удосконалення, зокрема в частині Закону України «Про вищу освіту».

Результати дослідження. Процеси децентралізації управління у сфері вищої освіти як засіб підвищення якості освіти та гнучкості системи вищої освіти тривають у Західній Європі з 80-х рр. ХХ ст., а у країнах Центральної та Східної Європи – з 90-х рр. ХХ ст. В Україні ці загальноєвропейські (і навіть світові) тенденції проявляються внаслідок успадкування від СРСР традиції жорстко централізованого управління. Слід зазначити, що незважаючи на загальну тенденцію до співучасті в управлінні у сфері вищої освіти органів державної влади, місцевого самоврядування, громадськості та зростання автономії вищих навчальних закладів, сучасні національні освітні системи за ступенем децентралізації управління у сфері освіти поділяються на два типи: системи, для яких характерним є централізоване управління освітою, внаслідок чого майже усі повноваження у цій сфері зосереджені у відповідних міністерствах, та системи з децентралізованим управлінням освітою, що залежно від поділу повноважень може привести до появи пропорційної, нерівної або повної децентралізації.

Проводячи децентралізацію управління у сфері вищої освіти в Україні, варто мати на увазі, що загалом тенденція децентралізації обумовлена необхідністю здійснення перерозподілу питань, щодо яких є можливість їх вирішення на місцевому рівні. Окрім цього, українська система вищої освіти, як і будь-яка інша, є самобутньою, що обумовлено історичними та культурними чинниками, особливостями законодавства та методів управління цією системою, і це унеможливило привнесення будь-якого прогресивного іноземного досвіду з управління у сфері вищої освіти в Україну без урахування національної специфіки.

Зміст поняття «децентралізація управління у сфері освіти», співвідношення напрямів її реалізації, на наш погляд, мають відмінності залежно від того, про яку підсистему національної освіти йдеться. Як відомо, згідно зі ст. 29 Закону України «Про освіту» від 23 травня 1991 р. № 1060-ХІІ [3] структура національної освіти охоплює дошкільну освіту, загальну середню освіту, позашкільну освіту, професійно-технічну освіту, вищу освіту, післядипломну освіту та самоосвіту.

Закон України «Про вищу освіту» в новій редакції 2014 р., порівняно з попередньою редакцією від 17 січня 2002 р. № 2984-ІІІ, закладає основи для модернізації державного управління у сфері вищої освіти в частині зростання питомої ваги елементів децентралізації. Децентралізація управління у сфері вищої освіти полягає у перерозподілі на основі оптимізації та чіткому розмежуванні функцій і повноважень у сфері вищої освіти між центральними і регіональними органами управління, громадськими організаціями та вищими навчальними закладами. Це означатиме залишення лише тих функцій і повноважень органів державного управління у сфері вищої освіти, які стосуються стратегічного управління, нагляду і контролю за діяльністю вищих навчальних закладів, інші ж управлінські функції та повноваження мають бути передані регіональним органам управління, громадським організаціям та безпосередньо вищим навчальним закладам. Однак, як показує практика інших країн, перехід від централізованої системи управління до децентралізованої ще й вимагає складнішого регулятивного механізму, ніж централізована система, що, зокрема, потребує адекватного правового забезпечення.

Сучасна система державного управління у сфері вищої освіти в Україні, як і раніше, характеризується фрагментарністю та розпорошеністю, що виходить зі ст. 11 Закону України «Про освіту» від 23 травня 1991 р. та ст. 12 Закону України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р., оскільки відповідно до останнього до органів управління у сфері вищої освіти належать Кабінет Міністрів України, центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки – Міністерство освіти і науки України, галузеві державні органи, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади. Крім того, управління у сфері вищої освіти здійснюють органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади, та засновники вищих навчальних закладів. Унаслідок цього вищі навчальні заклади України, зважаючи на більшість серед них установ державної та комунальної форм власності, знаходяться у підпорядкуванні, як із юридичного, так і з фінансового поглядів, різних міністерств (відомств) – переважно Міністерства освіти і науки України – та відповідних галузевих міністерств (відомств). Так, станом на початок 2016–2017 навчального року з-поміж 527 вищих навчальних закладів державної та комунальної форм власності 254 установи або 48,2% знаходяться у підпорядкуванні галузевих міністерств (відомств) та органів місцевого самоврядування (див. Таблицю 1).

Таблиця 1

**Розподіл вищих навчальних закладів України
за підпорядкованістю галузевим міністерствам (відомствам)¹**

Назва міністерства (відомства)	Кількість вищих навчальних закладів на початок навчального року (одиниць)			
	2010–2011	2012–2013	2014–2015	2016–2017
Україна – всього	854	823	664	657
Міністерство аграрної політики України (нині – Міністерство аграрної політики та продовольства України)	45	43	38	11
Міністерство освіти і науки України	291	307	237	273
Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту (у 2012 р. – Державна служба молоді та спорту України, у 2016 р. – Міністерство молоді та спорту України)	10	3	-	1
Міністерство оборони України	5	6	4	6
Державний комітет лісового господарства України (нині – Державне агентство лісових ресурсів України)	8	2	1	1
Міністерство праці та соціальної політики України (нині – Міністерство соціальної політики України)	5	2	2	1
Міністерство культури і туризму України (нині – Міністерство культури України)	35	36	24	26
Українська державна будівельна корпорація «Укрбуд»	12	10	5	3
Міністерство охорони здоров'я України	52	47	36	35
Міністерство транспорту та зв'язку України (нині – Міністерство інфраструктури України)	20	8	2	2
Міністерство внутрішніх справ України	13	8	5	7
Служба безпеки України	1	1	1	1
Інші	169	173	165	160
Приватні вищі навчальні заклади	188	177	144	130
Центральна спілка споживчих товариств України	24	21	20	17

Вищезазначене вказує на неможливість швидкої реалізації одноманітної моделі децентралізації управління у сфері вищої освіти в частині перерозподілу функцій і повноважень у сфері вищої освіти між центральними і регіональними органами управління стосовно усіх вищих навчальних закладів різних форм власності через наявність різних моделей підпорядкування вищих навчальних закладів: Міністерству освіти і науки України, Міністерству освіти і науки України і галузевому міністерству (відомству), Міністерству освіти і науки України й органам влади Автономної Республіки Крим (органам місцевого самоврядування) або Міністерству освіти і науки України та засновникам вищих навчальних закладів. Проте в контексті наведеного беззаперечною є важливість ролі Міністерства освіти і науки України як головного органу у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах освіти і науки, та Національного

¹ Розраховано та складено автором за даними статистичних бюлетенів Державної служби статистики України: Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2010/11 навчального року : [статистичний бюлетень] // Державний комітет статистики України / відп. за вип. І.В. Калачова. – К., 2011. – С. 22; Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2012/13 навчального року : [статистичний бюлетень] // Державна служба статистики України / відп. за вип. І.В. Калачова. – К., 2013. – С. 22; Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2014/15 навчального року : [статистичний бюлетень] // Державна служба статистики України / відп. за вип. О.О. Кармазіна. – К., 2015. – С. 19; Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2016/17 навчального року : [статистичний бюлетень] // Державна служба статистики України / відп. за вип. О.О. Кармазіна. – К., 2017. – С. 21 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

агентства із забезпечення якості вищої освіти в управлінні вищими навчальними закладами незалежно від форм власності та їх підпорядкованості.

Досліджуючи питання децентралізації управління у сфері вищої освіти, варто відмітити, що відповідно до абз. 2 ч. 4 ст. 18 Закону України «Про освіту» від 23 травня 1991 р. потреба у вищих навчальних закладах різних форм власності та їх мережа визначаються Кабінетом Міністрів України. Розподіл вищих навчальних закладів України за регіонами з урахуванням форм власності протягом 2010/2011 – 2016/2017 навчальних років наведено у Таблиці 2.

Таблиця 2
Розподіл вищих навчальних закладів України за формами власності та регіонами²

На початок навчального року → Назва регіону ↓	2010-2011				2012-2013				2014-2015				2016-2017			
	Всього ВНЗ	Державні	Комунальні	Приватні	Всього ВНЗ	Державні	Комунальні	Приватні	Всього ВНЗ	Державні	Комунальні	Приватні	Всього ВНЗ	Державні	Комунальні	Приватні
Україна	854	446	220	188	823	425	221	177	664	331	189	144	657	338	189	130
АР Крим	32	9	12	11	28	7	12	9	-	-	-	-	-	-	-	-
Вінницька	22	10	9	3	22	10	9	3	22	9	9	4	23	10	9	4
Волинська	15	5	6	4	15	5	6	4	14	5	6	3	14	5	6	3
Дніпропетровська	56	35	12	9	54	34	12	8	52	32	12	8	53	34	12	7
Донецька	82	48	20	14	77	45	20	12	16	7	8	1	25	16	8	1
Житомирська	22	11	8	3	22	11	8	3	20	9	8	3	20	9	8	3
Закарпатська	17	6	5	6	16	6	5	5	14	4	5	5	14	4	5	5
Запорізька	27	13	7	7	27	12	7	8	24	11	7	6	24	11	7	6
Івано-Франківська	28	15	5	8	23	14	5	4	17	7	6	4	16	7	6	3
Київська	24	8	9	7	24	9	9	6	23	9	9	5	22	8	9	5
Кіровоградська	21	10	6	5	17	7	6	4	17	7	6	4	16	7	6	3
Луганська	38	25	11	2	34	24	10	-	12	7	5	-	12	8	4	-
Львівська	46	25	12	9	44	24	12	8	43	23	12	8	42	22	12	8
Миколаївська	16	7	6	3	17	7	7	3	16	6	7	3	16	6	7	3
Одеська	42	28	7	7	41	25	9	7	39	24	9	6	40	26	9	5
Полтавська	23	12	7	4	21	11	6	4	21	11	6	4	18	10	6	2
Рівненська	17	8	3	6	17	8	3	6	15	7	3	5	15	7	3	5
Сумська	15	6	8	1	15	6	8	1	15	6	8	1	15	6	8	1
Тернопільська	18	7	7	4	20	7	7	6	20	7	7	6	20	7	7	6
Харківська	70	45	14	11	70	45	14	11	68	45	13	10	69	46	13	10
Херсонська	21	10	7	4	18	7	7	4	18	7	7	4	20	8	8	4
Хмельницька	20	8	8	4	21	8	8	5	20	8	8	4	18	7	8	3
Черкаська	18	9	7	2	19	9	7	3	17	8	6	3	16	8	6	2

² Розраховано та складено автором за даними статистичних бюлетенів Державної служби статистики України: Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2010/11 навчального року : [статистичний бюлетень] // Державний комітет статистики України / відп. за вип. І.В. Калачова. – К., 2011. – С. 23; Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2012/13 навчального року : [статистичний бюлетень] // Державна служба статистики України / відп. за вип. І.В. Калачова. – К., 2013. – С. 23; Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2014/15 навчального року : [статистичний бюлетень] // Державна служба статистики України / відп. за вип. О.О. Кармазіна. – К., 2015. – С. 20; Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2016/17 навчального року : [статистичний бюлетень] // Державна служба статистики України / відп. за вип. О.О. Кармазіна. – К., 2017. – С. 22 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Чернівецька	17	11	4	2	17	11	4	2	17	11	4	2	16	10	4	2
Чернігівська	22	13	7	2	19	10	7	2	17	8	7	2	16	8	7	1
м. Київ	116	56	11	49	115	57	11	47	107	53	11	43	97	48	11	38
м. Севастополь	9	6	2	1	10	6	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-

Так, станом на початок 2016–2017 навчального року із 25 регіонів (за винятком Автономної Республіки Крим, м. Севастополь, а також з урахуванням процесів переміщення вищих навчальних закладів із тимчасово окупованої території та з населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження) 16 регіонів мають від 12 до 20 вищих навчальних закладів, 4 – менше 40 установ, найбільша кількість вищих навчальних закладів функціонує на території таких регіонів, як Дніпропетровська (53), Львівська (42), Одеська (40), Харківська (69) області та м. Київ (97 установ або 14,8% від загальної кількості вищих навчальних закладів). Це свідчить про необхідність поступової, тривалої у часі децентралізації у сфері вищої освіти через переважання серед вищих навчальних закладів установ державної та комунальної форм власності, що обумовлює залишення елементів централізації в питаннях фінансування, проте уможливить утвердження адміністративної та академічної автономії таких вищих навчальних закладів.

На основі аналізу сучасного стану правового забезпечення процесу децентралізації управління у сфері вищої освіти в Україні встановлено, що нині механізм реалізації цього напрямку модернізації державного управління у сфері вищої освіти визначений на рівні стратегічних документів розвитку освіти, зокрема Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»), затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896, Національної доктрини розвитку освіти, затвердженої Указом Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002, та Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р., затвердженої Указом Президента України від 25 червня 2013 р. № 344/2013, спеціальних законодавчих актів про освіту та вищу освіту – Закону України «Про освіту» від 23 травня 1991 р. та Закону України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р., а також низки загальних законодавчих актів. Серед останніх варто відмітити Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 р. № 2456-VI, закони України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР, «Про місцеві державні адміністрації» від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV, «Про центральні органи виконавчої влади» від 17 березня 2011 р. № 3166-VI, «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 р. № 4572-VI, «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» від 22 червня 2012 р. № 5026-VI, «Про засади державної регіональної політики» від 5 лютого 2015 р. № 156-VIII, «Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності вищих навчальних закладів, наукових установ, переміщених із тимчасово окупованої території та з населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження» від 3 листопада 2016 р. № 1731-VIII.

Питання децентралізації управління у сфері освіти також розглядалися на парламентських слуханнях на тему «Правове забезпечення реформи освіти в Україні», які відбулися 9 грудня 2015 р. Зокрема, в Рекомендаціях парламентських слухань на тему «Правове забезпечення реформи освіти в Україні», затверджених Постановою Верховної Ради України від 16 березня 2016 р. № 1031-VIII, йдеться про надання учасниками парламентських слухань рекомендації Кабінету Міністрів України для доопрацювання проекту Закону України «Про освіту» визначити обсяг нормативного регулювання в системі освіти для центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти, з метою децентралізації управління в системі освіти [4].

Слід відмітити, що загалом Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. забезпечує можливість для подальшої децентралізації управління у сфері вищої освіти. Водночас повноваження органів регіонального управління у зазначеній сфері в цьому Законі не зазнали деталізації (ст. 14) порівняно зі ст. 20 Закону України «Про вищу освіту» від 17 січня 2002 р. № 2984-III в останній його редакції. Таким чином, продовжується практика обмеженого впливу органів регіональної влади на управління вищою освітою. У цьому контексті варто підкреслити, що модернізація державного управління вищими навчальними закладами у напрямі децентралізації також залежить від реалізації адміністративної реформи, проведення якої має бути спрямоване на підвищення ефективності публічного управління у державі.

На жаль, доводиться констатувати, що незважаючи на задекларовану у програмних документах розвитку національної системи освіти побудову державно-громадської системи управління вищою освітою, на практиці вплив громадських організацій, зокрема організацій роботодавців, на управління вищою освітою є обмеженим, а тому не втілюється у дієві заходи. Зазначене вказує на необхідність створення реальних умов, насамперед правових, щодо участі громадських організацій в управлінні у сфері вищої освіти. Адже розширення автономії вищих навчальних закладів є можливим лише за

наявності дієвого громадського контролю та громадської підтримки. Так, у ст. 3 Закону України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. наголошується, що автономія вищого навчального закладу зумовлює необхідність таких самоорганізації та саморегулювання, які є відкритими до критики, служать громадському інтересові, встановленню істини стосовно викликів, що постають перед державою і суспільством, здійснюються прозоро та публічно.

Надаючи оцінку можливості розширення автономії вищих навчальних закладів, що визначено одним із пріоритетів державної політики у сфері вищої освіти, виходячи зі ст. 3 Закону України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р., слід враховувати, що автономія – це насамперед високий ступінь відповідальності вищих навчальних закладів перед суспільством за якість наданої освіти, останнє ж потребує належного фінансового забезпечення. Сподіватися на отримання справжньої автономії вітчизняні вищі навчальні заклади зможуть лише за умови диверсифікації джерел фінансування. Якщо взяти до уваги співвідношення вищих навчальних закладів за формою власності, то за даними Державної служби статистики України на початок 2016–2017 навчального року нараховувалося 657 вищих навчальних закладів, з них 338 та 189 установ державної та комунальної форм власності відповідно, тобто 527 вищих навчальних закладів, або 80,2%, відповідно до ст. 13 Бюджетного кодексу України від 8 липня 2010 р. № 2456-VI належать до бюджетних установ і фактично на сьогодні позбавлені фінансової автономії. У разі ж припинення бюджетного фінансування зазначених вищих навчальних закладів прогнозовано є втрата національної системи вищої освіти, а сама вища освіта перестане бути суспільним благом. Отже, набуття фінансової автономії більшістю вищих навчальних закладів України має бути тривалим процесом, який передбачає глибоку інтеграцію зазначених установ з економікою та ринком праці і водночас не заперечує можливість централізованого фінансування, як показує світова практика.

Загалом процеси децентралізації управління у сфері освіти мають виходити з перспектив розвитку національної системи вищої освіти, інтересів держави, окремих її регіонів і постійно коригуватися з урахуванням запитів здобувачів вищої освіти й суспільства.

Висновки. Враховуючи викладене вище, необхідно чітко визначити та розмежувати повноваження у сфері управління освітою Міністерства освіти та науки України та галузевих органів центральної влади, в управлінні яких знаходяться вищі навчальні заклади. Потрібно збільшити обсяг повноважень органів місцевого фінансування у сфері управління вищою освітою, закріпивши за останніми частину державних надходжень із метою досягнення належного рівня фінансування вищих навчальних закладів комунальної форми власності. Для забезпечення належного рівня децентралізації та реальної участі громадських організацій, зокрема об'єднання роботодавців, в управлінні вищими навчальними закладами останнім необхідно переглянути модель власного фінансування, збільшивши його за рахунок залучених коштів, та впроваджувати нові програми, у реалізації яких будуть зацікавлені також громадські організації, зокрема об'єднання роботодавців.

Список використаних джерел:

1. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page>.
2. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття») : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>.
3. Про освіту : Закон України від 23 травня 1991 р. № 1060-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.
4. Про Рекомендації парламентських слухань на тему «Правове забезпечення реформи освіти в Україні» : Постанова Верховної Ради України від 16 березня 2016 р. № 1031-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1031-viii>.

